

RESTAURERING AV STIGPORT, GIDEÅ KYRKA

GIDEÅ SOCKEN, ÖRNSKÖLDSDVIKS KOMMUN

M
LÄNSMUSEET
VÄSTERNORRLAND

Länsmuseet Västernorrland
Kulturmiljöavdelningens rapport nr 2006:11
Bodil Mascher

Innehåll:	Sid.
INLEDNING	3
Objekt / dnr.	
Länsstyrelsens tillståndsärende	
Beställare	
Entreprenör	
Arbetsbeskrivning	
Antikvarisk medverkan	
OBJEKTBESKRIVNING	
Beskrivning / Historik	
Kulturhistorisk status	4
ÅTGÄRDER OCH GENOMFÖRANDE	5
Tillstånd före restaurering	
Aktuella åtgärder	
Genomförda åtgärder	6
ANTIQUARISK MEDVERKAN	14
Historiska iakttagelser	15
KÄLLOR	
BILAGA	
Lars Sjögren: Dokumentation. Minnesanteckningar. 2006-10-13.	

INLEDNING

Objekt / dnr.

Gideå kyrka, Gideå socken, Örnsköldsviks kommun. Länsmuseets dnr. 2004/572.

Länsstyrelsens tillståndsärende

Beslut 2003-04-04 dnr. 433-3376-03.

Beställare

Arnäs, Gideå och Trehörningsjö kyrkliga samfällighet.

Entreprenör

Vuxenskolan / Gideå församling; studiecirkel i slöjd under ledning av slöjdläraren Karl-Erik Gidlund, Gideå. Målning / förgyllning av skulpturala element: Lars Sjögren Målare AB, trälagningar skulpturala element: Lars Nordin.

Arbetsbeskrivning

Leif Markström, L Markström Bygg och Restaureringskonsult AB, 2003-07-31.
Konserveringsprogram upprättat av Johan Dahl, Länsmuseet Västernorrland, 2001-12-17.

Antikvarisk medverkan

Från Länsmuseet Västernorrland har Anette Lund och Bodil Mascher medverkat som antikvarie.
Rapport och foton: Bodil Mascher.

OBJEKTBESKRIVNING

Beskrivning / Historik

Gideå kyrka byggd 1804 – 09 i timmer med stående brädpanel på väggarna, rundbågiga fönster på långsidorna. Lanterninen på det senare byggda tornet, är avtäckt med en konformad huv (ursprungligen kors), ritad av arkitekt Fredrik Falkenberg. På grund av missväxt, krig och fattigdom blev arbetena på kyrkan fördröjda och kyrkan kunde inte invigas förrän 1818. Det järn som behövde till bygget levererades av Gideå bruk.

Gideå kyrka hörde samman med Gideå järnbruk och fungerade som brukskyrka. Jacob Efraim Clason fick privilegium 1805 och bruket anlades vid Hålforsen i Gide älv. Under dåliga konjunktioner från 1825 fram till en konkurs 1845 ägdes bruket av Hans Wilhelm Eckhoff från

Gävle. 1826 uppfördes herrgården i trä klädd med slätpanel efter ritningar av David Rosenbaum, Gävle, med tillhörande åttkantiga paviljonger och den likaså åttkantiga Prins Carls Paviljong lite längre norrut i en sluttning i den parkliknande romantiska trädgården, där även en kägelbana fanns. Denna paviljong finns kvar idag. Efter Eckhoffs tid förvärvade James Dickson & Company i Göteborg bruket. Smidet upphörde 1873 och bruket såldes till Gideå och Husum AB 1874.

1812-13 (Bygdén 1923) uppfördes tornet.

1831 målades kyrkan med gul oljefärg och invändigt med vit vattenbaserad färg.

1870 reparerades och ommålades kyrkan utvändigt med vit oljefärg och vitlimmade invändigt, läktare byggdes och en ny predikstol tillkom.

1877 målades kyrkan i rosa kulör med vita knutar.

1882 monterade man in en ny värmeugn.

1840 köptes en ny mindre kyrkklocka.

1847 fick kyrkan sin första orgel, som byttes ut mot en ny 1871, vilken 1907 ersattes med ännu en orgel med fasad ritad av Fredrik Falkenberg.

1906 innerväggarna fick en cederfärgad målning.

1907 målades den nu gula kyrkan tegelfärgad exteriört, på innerväggar och korvägg målades motiv ur Jesu liv av konstnären Sven Linnborg från Ås, Jämtland.

1929-30 lades kopparplåt på taket.

1958 – 59 kyrkan restaureras och målas i ljusrosa med vita lisener. Arkitekt Georg Rudner.

Stigporten

Stigporten ritades och uppfördes år 1907 av Felix Holmström. Den består av fyra kolonner med kvadratisk grundplan, klädda med slätpanel med skurna kannelyrer. Kolonnerna kröns av korintiska kapitäl bärande tre profilerade rundbågar krönte med förgylld skulptur: Centralt sitter kors och glob, på flankerande rundbågar sitter urnor. På den mittersta rundbågen vilar en profilerad arkitrav med skulpterat överstycke föreställande målade molnformationer och uppåtgående förgylld sol i skuret trä. Rundbågar och arkitrav är avtäckta med kopparplåt.

Kulturhistorisk status

Kyrkan åtnjuter skydd enligt Kulturminneslagen kap. 4.

ÅTGÄRDER OCH GENOMFÖRANDE

Tillstånd före restaurering

Västra stigporten

Kolonnernas panelklädda stommar utgörs av betong upp till kapitälerna. Bristfällig plåtavtäckning har fått vatten att läcka in och orsaka skador på rundbågarnas anfang och kolonnernas kapitäl. Särskilt kapitälerna i norr är utsatta och där finns träd omkring som skräpar ner avtäckningen. Det finns även skador på kapitälens bas, främst mot söder.

Centrala bågens skulpturala element

Den centrala bågen omfattar en förgylld sol och målade molnformationer i skuret trä som utgör överstycke. Molnformationen har målnings-skador främst på nedre delen. Molnet åtgärdades senast av Maj-Britt och Gunnar Lindberg i Töre år 1984 och färgen krackelerar.

Aktuella åtgärder

- Restaurering av starkt rötskadat kapitäl på en av stigportens kolonner.
- Restaurering av plankan som utgör överliggare för stigportens mittparti.
- Ev. nyttillverkning av plåtavtäckning.
- Ommålning av stigporten med linoljefärg.

Stigporten före restaurering 04-12-01. Foto mot öster.

Kapitälen mot norr 04-12-01.

Genomförda åtgärder

Man har nytillverkat ett rötskadat korintiskt kapitäl enligt originalet i skuret trä, bytt ut rötskadat trä i rundbågar och arkitrav samt ommålat stigporten i befintlig kulör. Målningsarbetet har skett med Ottossons linoljefärg, som har levererats av Berglund & Boij, Häggdånger.

Rekonstruktion av kapitäl, västra stigporten

Ett av kapitälerna på kolonnen näst längst i norr var enligt en tidigare gjord besiktning av konsult helt igenom rötskadat och fick därför rekonstrueras. Arbetet som pågick 2003 – 2006 i en verkstadslokal i Flärke (gamla Konsum) utfördes av en studiecirkel inom Gideå församling. När Länsmuseet kontaktades var man redan i gång med restaureringen. Kapitålet har skurits ur kärnfura. Utbyte av rötskadat virke har skett med tätvuxen, väl torkad fura. Man har främst använt olika typer av håljärn. De fyra kapitälbitarna var urholkade och bestod av sammansatta delar av olika virkeskvalitet, dels kärnved, dels ytved. Anledningen till att man även valt ytved kan ha varit att denna var mera lättskuren. Det nytillverkade kapitålet fogades ihop av många små trästycken med radialsnitt (ovan) i stället för några få hela stycken, som originalkapitälerna är uppbyggda (nedan). Det spricker således inte så lätt. Det är också en fördel ur kulturhistorisk synpunkt att man kan skilja nytillskott från original.

Kapitäl del öster 04-12-01.

Kapitäl del söder 04-12-01.

Kapitäl del väster 04-12-01.

Kapitäl del norr 04-12-01.

Västra stigporten

Norra bågarna före reparation 2005 05 03. Foto mot väster (atrapp för kapitäl under rekonstruktion).

Rötskadad ände av överliggaren fäst vid utbytt kapitäl. 2005 05 03.

Rötskadat trä i norra bågen. 2005 05 03.

Kapitålet håller på att fästas i en av de två kolonnerna som bär den centrala bågen 2006 06 29.

Enligt arbetsbeskrivning har man bytt ut cirka en meter rötskadat trä i centrala bågen (tv), vilket var mer än beräknat. Det fanns djupa rötskador nertill på den norra båganfanget som går in i det nytillverkade kapitälet. Allt nytt virke är kärnfura som torkat sedan 2003. Rötskadad överliggare över stigportens entré, som går in vid kapitälet har renskurits och man har fällt in friskt kärnvirke i samma dimensioner som originaldelarna. Utanför arbetsbeskrivning tvingades man även renskära och byta ut rötskadat trä i norra bågen (ovan). Änden av bågen var tidigare intappad med smitt järn som var ingjutet i kapitälets stomme av betong.

En smed från Gideå bruk har klivit ett plattjärn som svetsades fast i befintlig järntapp som var ingjuten i betongstommen. Näver lades in mellan järn och trä. Plattjärnet var ett nytillskott som tillkom som förstärkning, eftersom man måste fälla in så mycket trä i ovanförliggande båge.

Fotot nedan visar nyskuren del av överliggaren i centrala bågen, som ska fällas in i befintlig överliggare och tappas på samma sätt likt originalet.

Norra kolonnen i centrala bågen rengjord för ommålning.

Efter trälagningar rengjordes hela stigporten från lösa färgflagor och ommålades i befintlig kulör med Ottosons linoljefärg.

Plåtavtäckning: Kopparplåten har besiktats av smed och behövde ej bytas. Vid Läns museets besiktning från stege låg mängder av skräp och frön från björkarna i svicklarna mellan rundbågarna. Församlingen har lovat att hädanefter hålla plåten ren genom torrsopning, eftersom frostsprängning i skräpet kan orsaka skador vintertid. Rengöring genom högtryck som föreslogs, är ej lämpligt bland annat därför att vatten kan tränga in i falsarna. Koppartäckningens befintliga utförande med plåt dikt an mot träet hade skadat träet. En reversibel läkt dold av plåtens droppkant, har därför monterats.

Centrala bågens skulpturala element

Målnings- och förgyllningsarbeten samt trälagningar på skulpturala element i stigportens centrala båge i skuret och bemålat trä har utförts av Lars Sjögren Målare AB enligt konserveringsprogram upprättat av Johan Dahl, Läns museet Västernorrland, 2001-12-17. Trälagningar har utförts av Lars Nordin och målningsarbeten av Lars Sjögren.

Plåtavtäckningen på klot och urna på stigporten läcker in. De besiktats av konservator vid Läns museet, som hänvisar till plåtexpertis / hantverk. Församlingen ska söka medel för dessa.

Foto 2006 10 12.

Antikvarisk medverkan

Ett av kapitälerna på kolonnen var enligt tidigare besiktning var irreparabelt och fick därför rekonstrueras. Eftersom delarna ej var i stand att återanvändas fick församlingen till uppgift att noggrant märka och bevara originaldelarna.

Historiska iakttagelser:

Fotot nederst på sid. 14 visar en originaldel av en rötskadad båge. Smeden slog förr ihop spikhuvudet (ovan) så att det blev smalt (i stället för dyckert) om spiken skulle användas i arbeten, där den inte fick synas. Man ser även skårer i de böjda delar av stigporten på stora bilden. Detta gjordes för att en list inte skulle spricka om den skulle användas i en båge.

Del av ursprungligt kapital ihopsatt av stora trästycken.

Källor

Berglund, Manfred: Gideå Hembygdsbok, Örnsköldsvik 1954.

Telhammer, Ingrid: *Kyrkor och Kapell Nolaskogs*, CW-förlaget Bjästa, 1985.

Kyrkobyggnader 1760 – 1860 . Del 4, Riksantikvarieämbetet.